

Money in circulation in the Czech Republic– current situation

Množství hotovosti v oběhu v ČR v současném období

Ilja Skaunic, Rostislav Šárek¹

Abstract

Cash is a King. It is a well known sentence, which is used sometimes in positive, sometimes in negative sence. But is it a true in present time? Some people argue, that in current times, in which the credit cards and e-payment are year to year stronger and stronger, the cash is going to be minimized and that it is going to be on the way to history. Authors of this paper believe, that it is not true today, and that it will be not true in (near) future. Statistic data shown, that cash is still very important payment tool. Goal of this paper is to bring some evidences for authors' minds.

Key words

Currency, banknotes, coins, financial crisis, structure of banknotes

JEL Classification: E40, E41, E42

1. Úvod

V souvislosti s masivním nasazením elektronických platebních prostředků a tím i rostoucím využíváním bezhotovostních plateb ve většině rozvinutých ekonomik světa se stále intenzivněji objevují prognózy předpovídající postupný pokles významu hotovostních peněz v ekonomice. Tento trend se v posledních letech projevil také v České republice v souvislosti s tím, že české banky výrazně rozšířily nabídku správy osobních i firemních prostředků pomocí elektronického bankovníctví. Vydavatelé platebních karet každoročně uvádějí zvyšující se počet vydaných platebních prostředků a s tím spojený nárůst počtu plateb. Aktuální informace uvádí, že v České republice bylo vystaveno a uživatelům předáno více než 9,85 miliónů kusů bankovních platebních karet všeho druhu [3]. Novinkou na tomto trhu je také skutečnost, že první banka oznámila možnost vystavení kreditní karty na počkání. Do akce se dostávají, kromě dnes již klasických karetních platebních prostředků, také nové technologie bezhotovostního placení, které by měly dále zvyšovat komfort jejich uživatelům, jako jsou bezkontaktní platby pomocí mobilních telefonů a další prostředky, jejichž testování se v

¹ Ing. Ilja Skaunic, Ph.D., MBA - Česká národní banka, pobočka Ostrava, Nádražní 4, 702 00 Ostrava; Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná; ilja.skaunic@cnb.cz, skaunic@opf.slu.cz.

Ing. Rostislav Šárek - Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná; rostislav.sarek@cnb.cz.

Veškeré názory v tomto příspěvku odrážejí pouze názory autorů a nejsou názory žádné instituce, v níž jsou autoři zaměstnání.

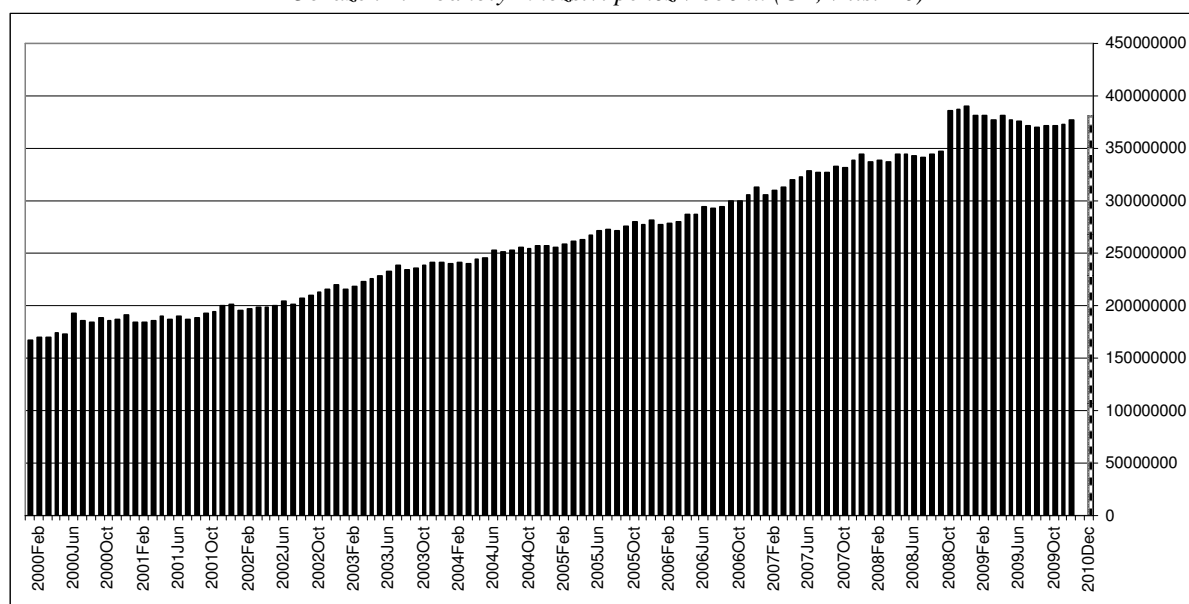
České republice již také naplno rozběhlo. Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že oběživo, tedy hotové peníze, opravdu ztrácí na významu a atraktivitě. Tento příspěvek se pokouší odpovědět na otázku, zda je toto tvrzení v podmínkách České republiky v současné době opodstatněné.

2. Množství oběživa v České republice

Nahlédnutí do časových řad bilance České národní banky nebo do statistických zdrojů Evropské centrální banky napovídá, že tvrzení o výrazném poklesu hotovosti není zcela opodstatněné, neboť množství hotovostních peněz v oběhu v absolutních hodnotách za posledních 11 let neustále roste. Přesto, že bezhotovostní transakce získávají významný podíl na celkovém množství transakcí, potřeba oběživa k provádění hotovostních transakcí neklesá. Vzhledem ke skutečnosti, že se podobné trendy objevují ve všech vyspělých zemích světa, nelze v dohledné budoucnosti ani v České republice počítat s vymizením hotovostních platebních prostředků. Všechny subjekty, jejichž činnost je zaměřena na manipulaci s oběživem nebo je s ním jinak spojena, tak budou muset z dlouhodobého hlediska počítat s možností zvyšování nákladů na zabezpečení operací s hotovostními platebními prostředky.

O rostoucích hodnotách oběživa jednoznačně hovoří data, jež byla převzata z výše uvedených statistických zdrojů. K počátku ledna 2000 bylo v oběhu 183,9 mld. Kč. K poslednímu dni prosince 2010 se již jednalo o částku 391,7 mld. Kč. Podíl mincí (včetně pamětních) se během sledovaného období pohyboval v rozmezí 2,5 – 2,8 % na hodnotě oběživa v Kč, proto od nich v dalším textu bude abstrahováno.

Obrázek 1: Hodnoty množství peněz v oběhu (ČR, v tis. Kč)

Zdroj: Statistical Data Warehouse, www.ecb.int, www.cnb.cz

Z veřejně přístupných údajů statistiky Evropské centrální banky je možné sledovat měsíční hodnoty množství peněz v oběhu u zemí, které jsou součástí Evropské unie; v současné době ovšem, s ohledem na zpoždění ve zveřejňování těchto údajů, jsou posledními dostupnými daty pro Českou republiku údaje k 31.12.2009. Česká národní banka data o struktuře peněz v oběhu zveřejňuje pouze k poslednímu dni příslušného kalendářního roku. Posledními

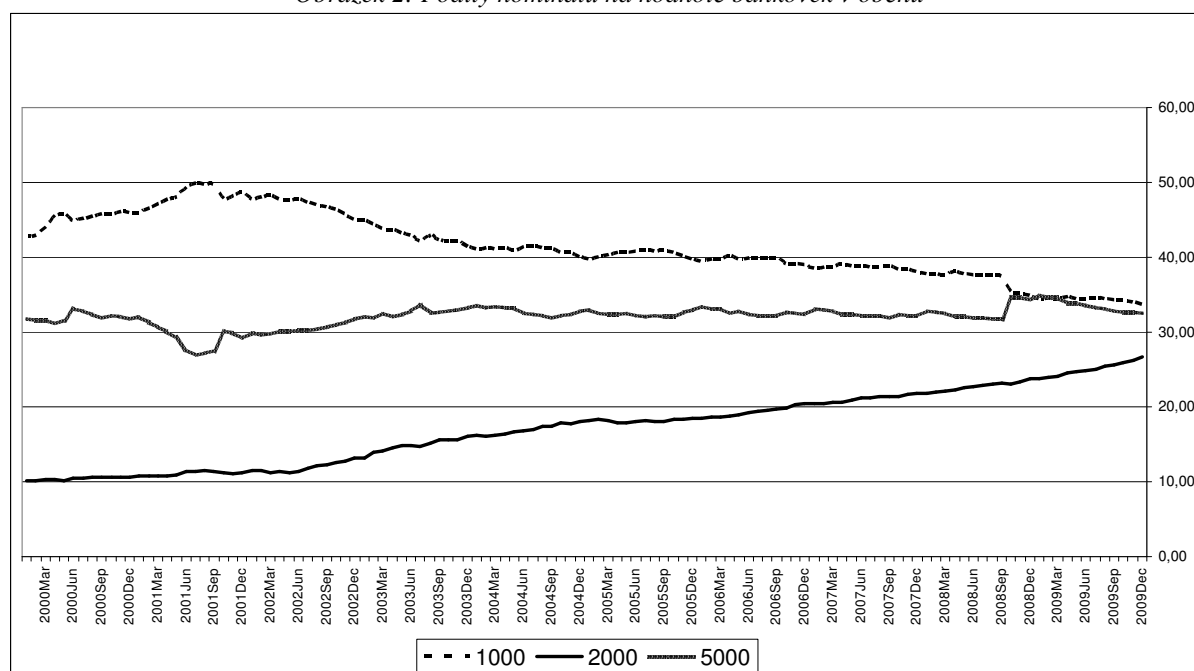
dostupnými údaji o struktuře a množství hotovostních peněz jsou tak údaje z 31.12.2010 (zpracováno do Obrázku 1).

Výše oběživa (i jeho struktura) je ovlivňována také aktuální fází ekonomického cyklu a výrazně i výskytem mimořádných ekonomických turbulencí. Období zachcené v tomto příspěvku má z tohoto pohledu poměrně atypický charakter. Na jeho počátku v červnu 2000 proběhla hotovostní krize vyvolaná pádem Investiční a poštovní banky (vliv mimořádných výběrů je vidět na stavu oběživa v červnu 2000), na jeho konci oběh hotovosti výrazně ovlivnil pád banky Lehman Brothers, který odstartoval finanční krizi v říjnu 2008 (výběry hotovosti nejen v ČR, ale v celé Evropě zaznamenaly podobný nárůst, jaký je možno vysledovat v říjnu 2008 v ČR. Více o této problematice napsal např. Skaunic [2].

3. Struktura bankovek podle nominálů

Pohled na množství hotových peněz v oběhu ovšem není úplný, pokud se nevyhodnotí i jejich struktura podle jednotlivých nominálů bankovek v oběhu. Z údajů z posledních let je možné pozorovat několik podstatných změn, které jsou patrné z grafu na obrázku č. 2. Abstrahováno bylo od nominálů 100,-, 200,- a 500,- Kč, které se vyvíjely rovnoměrně a jejichž celkový podíl na výši oběživa je nižší než 10 %. Trendy se mění především u nominálů 1000,- Kč a 2000,- Kč. U nominálu 1000,- Kč sledujeme postupný pokles podílu na množství v oběhu od září roku 2001. Tento vývoj je v souladu s prioritou České národní banky, která zavedla bankovku o nominálu 2000,- Kč jako alternativu k bankovce o nominálu 1000,- Kč s cílem snížit náklady na jejich výrobu.

Obrázek 2: Podíly nominálů na hodnotě bankovek v oběhu

Zdroj: Statistical Data Warehouse, www.ecb.int

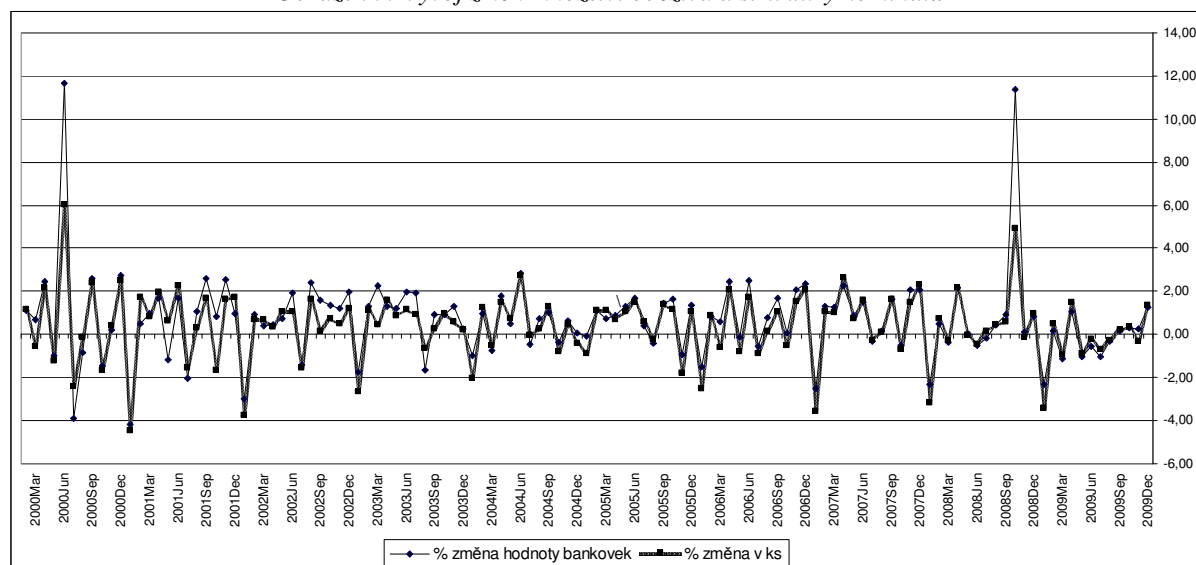
U bankovky nominální hodnoty 2000,- Kč docházelo ve sledovaném období k postupnému nárůstu množství v oběhu. Tato skutečnost byla výrazným způsobem ovlivněna mj. i faktem, že tento nominál byl uveden do oběhu později než ostatní české bankovky (v roce 1996). Ke konci prosince 1996 činil podíl 2000,- Kč bankovky na množství peněz v oběhu pouhé 4,1 % (5,71 mld. Kč). Ke stejnému dni roku 2010 však již tvořil tento podíl 28,4 % (111,15 mld. Kč). V roce 1996 bylo v oběhu 2,9 mil. ks bankovek tohoto nominálu, zatímco ke konci roku

2010 vrostlo toto množství na 55,6 mil. ks. Mezi léty 1996 – 2010 se absolutní hodnota množství peněz v oběhu v Kč zvýšila 2,84krát. V případě bankovky nominálu 2000 Kč se však jedná o téměř dvacetinásobné (19,5x) zvýšení množství v oběhu v Kč. Zajímavé je, že tento nominál vykazuje od roku 2000 stálý postupný růst na podílu množství v oběhu, který v podstatě nijak šokově nereagoval ani v kritických dobách kolem roku 2000 a především ani kolem roku 2008.

U bankovky 5000,- Kč data potvrzují, že skokových výkyvů tento nominál dosahoval v obdobích, která byla v minulosti vyhodnocena jako nestabilní a riziková. Dobře je to například patrné z údajů v období po říjnu 2008. Z údajů je patrné, že také lidé v České republice inklinovali v této době ke zvyšování držby peněžních zůstatků v hotovosti. Takové jednání by vysvětlovalo a potvrzovalo chápání preference hotovosti jako formy opatrnostního jednání, kdy v této době byla vyhodnocena hotovost jako jedno z aktiv s výrazně nižším rizikem oproti ostatním aktivům. Oběživo je tak chápáno jako tzv. opatrnostní zůstatky. Na výnos (ztrátu z držby takového aktiva o hodnotu inflace) tudíž lidé neberou v těchto kritických obdobích příliš zřetel. Ekonomická teorie dále hovoří o tzv. transakčních zůstatcích. Motivaci k nárůstu takto chápaných zůstatků nelze zcela vyloučit, avšak nelze předpokládat, že by se takové motivy staly v krizových obdobích prioritními. Dříve uvedené inovace v oblasti platebních prostředků navíc působí proti podstatě těchto motivací.

Zajímavé výsledky přináší porovnání procentní změny v hodnotě bankovek v Kč a procentní změny v kusech bankovek v oběhu. V grafu v obrázku č. 3 jsou zachyceny meziměsíční procentní změny. Je možné vysledovat, že kolem let 2000 a 2008 dosahuje procentní změna v Kč nejvýraznějších rozdílů oproti procentní změně v množství nominálů v kusech. Tento výsledek je možné interpretovat tak, že především v obdobích nejistoty malé procento růstu počtu kusů v oběhu přináší vysoký procentní růst množství oběživa (v tomto případě bankovek). Z toho plyne, že v rizikových (krizových) obdobích nejen že dochází k významnému růstu hodnoty oběživa, ale navíc poptávka po hotových penězích inklinuje k nominálům vyšších hodnot. Za příčinu tak můžeme označit opět potřebu držby takových aktiv, která budou vykazovat nižší míru rizika než jiná aktiva. Hotovostní peníze tuto potřebu ve zmiňovaných obdobích naplňují ve vysoké míře.

Obrázek 3: Vývoj změn množství oběživa a struktury nominálů

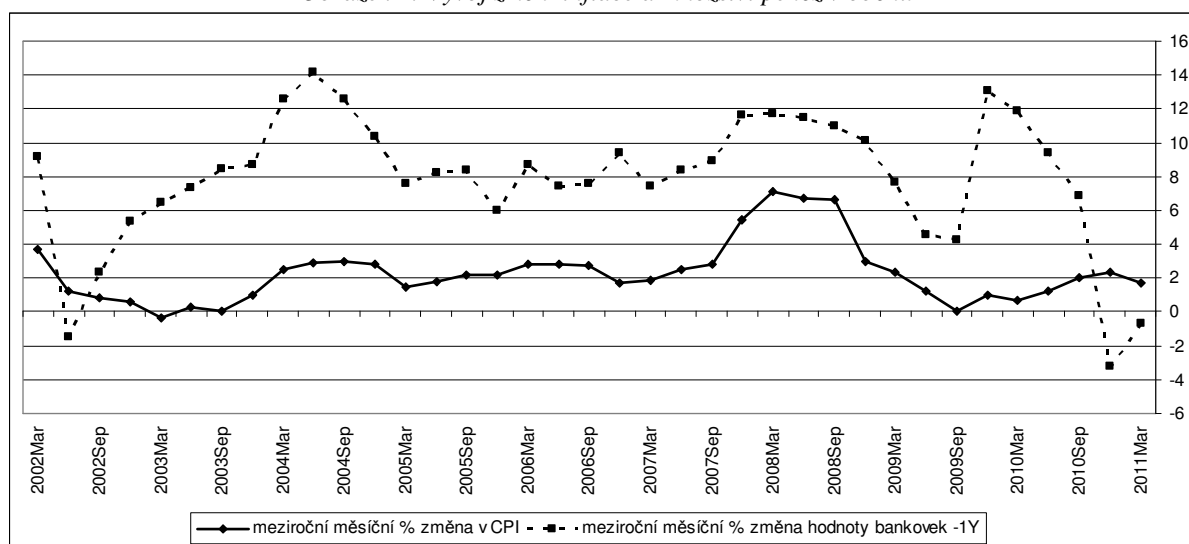

Zdroj: www.ecb.int

4. Vliv množství oběživa na inflaci

Dalším z faktorů majících vliv na množství oběživa je všeobecný růst cen v ekonomice. Následující obrázek ukazuje vývoj změn míry inflace k vývoji změn množství peněz v oběhu. Inflace je vyjádřena jako přírůstek indexu spotřebitelských cen ke stejnému měsíci předchozího roku, vyjadřuje tedy procentní změnu cenové hladiny ve vykazovaném měsíci daného roku proti stejnému měsíci předchozího roku. Data se vztahují jen k vybraným měsícům konce příslušného kalendářního čtvrtletí roku, tedy březnu, červnu, září a prosinci. Výběr těchto údajů byl učiněn především z toho důvodu, aby byla ke stejným časovým úsekům dostupná data o množství peněz v oběhu z časových řad bilance České národní banky. Z obrázku je patrné, že v době mezi dvěma krizovými obdobími se tempo růstu cenové hladiny a množství peněz v oběhu vyvíjelo podobným tempem. Patrné je to především, pokud hodnoty tempa růstu množství peněz v oběhu v čase předsuneme o jeden kalendářní rok. Potvrzuje se tak jistá závislost těchto veličin a dále se potvrzuje, že v časech bez turbulencí je zpoždění vývoje inflace v reakci na změny množství peněz v oběhu cca 12 měsíců.

Obrázek 4: Vývoj změn inflace a množství peněz v oběhu

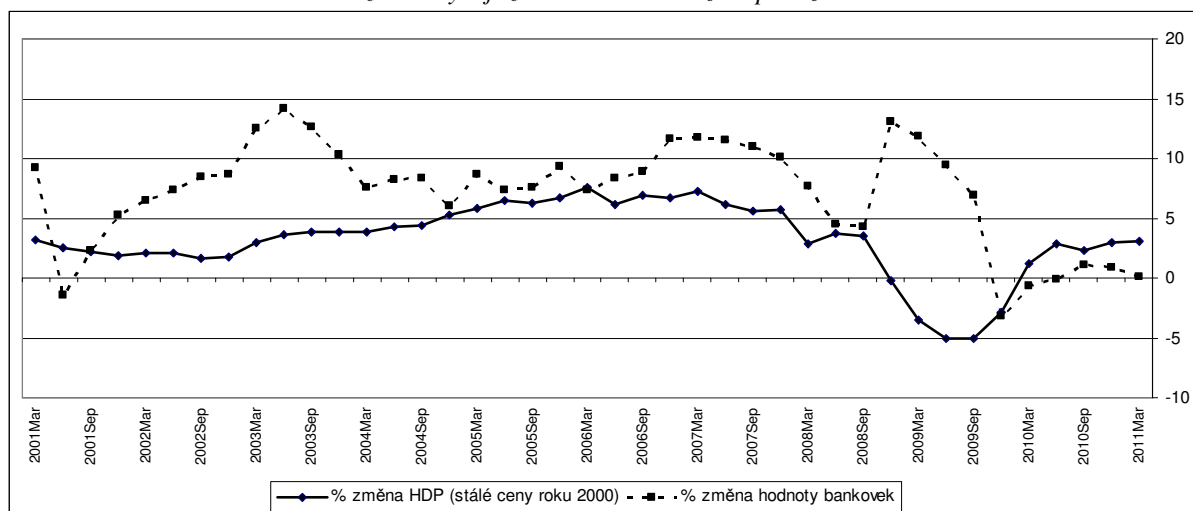

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat z www.czso.cz, www.cnb.cz

5. Vývoj změn HDP a množství oběživa

Na základě čtvrtletních údajů a jejich meziročního srovnání můžeme podobně sledovat vývoj hrubého domácího produktu (ve stálých cenách roku 2000) a vývoj změn v množství peněz v oběhu (pouze v bankovkách). Zajímavý je především vývoj od září roku 2006 až do posledních údajů k březnu roku 2011. Tempo meziročního růstu HDP začalo právě od března 2006 zpomalovat, zatímco meziroční změna tempa množství peněz v oběhu reagovala růstem. Od konce roku 2006 poté tempo růstu množství peněz v oběhu začalo zpomalovat a to až do září roku 2008. Po tomto období nastává významný zlom ve vývoji. Zatímco meziroční tempo HDP ve stálých cenách dosáhlo k prosinci 2008 již záporné hodnoty (-0,2 %), meziroční tempo množství peněz v oběhu v tomto a následujícím čtvrtletí dosahuje dvouciferných hodnot (13,0 % a 11,8 %), což bylo jednoznačně způsobeno výběry hotovostí ve velkých nominálech v říjnu a listopadu 2008.

Obrázek 5: Vývoj změn HDP a množství peněz v oběhu

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat z www.cnb.cz

6. Faktory změn

Příčin, které vedou ke stálému zvyšování množství peněz v oběhu, ale i ke změnám struktury oběživa, může být hned několik. Významným způsobem je popsali Cimburek a Řežábek [1]. V následující části textu jsou diskutovány ty, jejich příčinou souvislost autoři považují za významnou. Za jeden z hlavních faktorů růstu oběživa lze považovat především obecná pravidla lidského chování. Jen málo kdo u sebe nenosí žádnou hotovost. Prakticky ani v dnešní době se nelze spolehnout pouze na ostatní formy platebních prostředků. Lidé si tak uvědomují, že platidlo v hotovostní formě je doposud jediným prostředkem směny, se kterým jsou vždy schopni provést transakci. Tuto skutečnost si uvědomí minimálně v případech, kdy se chystají cestovat na území, kde se užívá odlišná měna. Jednou ze základních příprav takové cesty je návštěva bankovní či nebankovní směnárny, kde je možné tyto valuty nakoupit.

Jediným omezením v možnosti 100% využití pouze hotovostních platebních prostředků tak představují legislativní omezení o provádění plateb v hotovosti nad zákonem stanovený limit transakce. Tato a další opatření, jež slouží především k omezení legalizace výnosů z trestné činnosti a financování terorismu, však v sobě obsahují jednu z dalších příčin, která vede k růstu oběživa. Tou je existence stínové a černé ekonomiky. V případě nelegálních transakcí je hotovost jediným možným prostředkem k provedení obchodu. U stínové ekonomiky se vychází z předpokladu, že se lidé chtějí vyhnout vykazování transakcí s ohledem na vznik daňového zatížení.

Dalšími základními faktory mohou být počet obyvatel, kteří využívají hotovostní platební prostředky, či výše příjmů a úroveň bohatství těchto osob. Obecně lze předpokládat, že čím vyšší počet obyvatel bude disponovat vysokými důchody, potažmo vysokou úrovní svého bohatství, tím více se bude také zvyšovat potřeba hotovostních platebních prostředků k provádění směn. Tutu tezi potvrzuje rozdíl ve výši oběživa mezi starými a novými členskými státy EU, kdy výše oběživa ve starých členských státech s vyšší úrovní vytvořeného HDP výrazně převyšuje úroveň nových členských států.

Vzhledem ke komplikovanosti výrobních procesů se v dnešní době významně potvrzuje, že člověk jen těžko dokáže zhotovit a prodat komplexní výrobek pouze svépomocí. Zvyšování specializace tak do značné míry přispívá k počtu platebních transakcí v ekonomice. Výše

uvedené faktory tak mají vliv nejen na celkovou hodnotu množství oběživa, ale do značné míry vytvářejí speciální požadavky na strukturu nominálů (především bankovek).

7. Závěr

Z hodnot absolutních i hodnot meziročních temp růstu (poklesu) lze jednoznačně konstatovat, že oběživo stále má a zřejmě bude mít i v budoucnu, velký význam. Dále bylo potvrzeno, že vývoj na finančním trhu a jiné problémy v reálné ekonomice zanechávají jednoznačnou stopu jednak ve změnách celkového množství oběživa, ale také v jeho nominální struktuře. V krizových dobách se lidé stále především z opatrnostních důvodů uchylují k hotovosti jako nejvíce likvidnímu a zároveň nejméně rizikovému aktivu.

Literatura

- [1] CIMBUREK, J., ŘEŽÁBEK, P. *Hotovost v oběhu: světové trendy a situace v České republice*. Politická ekonomie, 2008, roč. 56, č. 6, s. 739 – 758
- [2] SKAUNIC, I. *Changes in Cash Circulation during Financial Crises – Impact to Financial System*. 6th International Scientific Symposium on Business Administration. OPF SU Karviná, 2010, s. 194 – 201, ISBN 978-80-7248-594-9
- [3] Sdružení pro bankovní karty, vývoj v ČR 2. q 2011, dostupné on-line na: http://aktuality.cardzone.cz/TZ_SBK_24-08-2011.pdf, staženo dne 26.8.2011
- [4] Evropská centrální banka, Statistical Data Warehouse, dostupné on-line na <http://sdw.ecb.europa.eu/>, staženo dne 18.8.2011
- [5] Česká národní banka, data o peněžním oběhu, dostupné on-line na: <http://www.cnb.cz/cs/platidla/obeh/index.html>, staženo dne 18.8.2011